

підтримку лояльності, щоб залишатися конкурентоспроможними та ефективно задовольняти потреби різних сегментів споживачів.

Література

1. Косар Н.С., Мамчин М.М., Баран А.О. Дослідження зміни поведінки споживачів у сучасних умовах. Економіка та суспільство, 2022. Вип. 45.
2. FoxtrotGroup. Тренди воєнного часу: Ринок побутової техніки та електроніки сьогодні є стабільним, а попит — прогнозованим.
3. Булик О., Гаврилюк І. Вплив війни на купівельну поведінку споживачів. Підприємництво та соціальні аспекти аграрної політики, 2023.
4. Герасименко В. Г. Поведінкові аспекти споживачів на ринку електроніки. Економіка та управління. 2024. Том 15. № 3. С. 121–126.
5. Філіппова Т.С., Фісун Ю.В., Борисенко О.С. Реалізація стратегії холістичного маркетингу омніканального ритейлу на прикладі мережі «Фокстрот». Збірник наукових праць «Соціально-економічні відносини в цифровому суспільстві». Категорія Б переліку наукових фахових видань України. 2023. С. 34–44.

Котенок Д.М.

*кандидат економічних наук, доцент,
доцентка кафедри економічної теорії,*

Лук'яненко Г.Т.

*здобувачка вищої освіти
Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана*

СТІЙКІСТЬ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ТРИВАЛОЇ ВІЙНИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Військові конфлікти за своєю природою несуть значні ризики для економічної стабільності країн, впливаючи на її ключові сектори та загострюючи вже існуючі проблеми. Руйнування інфраструктури, скорочення виробничого потенціалу та зростання соціального тиску здатні паралізувати економічний розвиток навіть найбільш стійких економік. Водночас, міжнародний досвід показує, що за умов належного управління економічна система спроможна зберігати життєздатність і навіть закладати основи для подальшого відновлення. У цьому контексті для України актуальними є дослідження економічної стійкості під час війни та досвіду інших країн, зокрема Ізраїлю.

Поняття економічної стійкості відображає здатність системи адаптуватися до зовнішніх і внутрішніх шоків, зберігаючи при цьому функціональність. В умовах війни ця здатність набуває критичного значення, оскільки економіка стикається з невизначеністю, руйнуванням ресурсів і порушенням ланцюгів постачання. Ключовими факторами тут є диверсифікованість економіки, наявність фінансових резервів, інноваційна спрямованість розвитку та соціальна згуртованість. Саме тому аналіз цих чинників, на нашу думку, є основою для визначення стратегічних напрямків зміцнення української економіки.

Ізраїль є унікальним і водночас дуже подібним для нас прикладом країни, яка з самої появи на політичній карті світу й впродовж всієї історії становлення і розвитку вела безкомпромісну боротьбу за власне виживання в несприятливому зовнішньополітичному оточенні. Попри тривалі військові конфлікти, країна зуміла не лише забезпечити економічну стабільність, але й стати одним із провідних центрів інновацій. Незважаючи на те, що Ізраїль не входить до великих економічних груп, він демонструє вражаючі показники розвитку: у 2024 році ВВП на душу населення перевищував рівень Великобританії та Франції [1], а переважну частину ВВП формують високотехнологічні галузі (48 % експорту — високотехнологічні товари) [2]. Центральним елементом стійкості економіки Ізраїлю можна вважати інвестиції в

технології, зокрема оборонні, що мають широкий комерційний потенціал. Розробки у сфері кібербезпеки, дронів і систем протиповітряної оборони забезпечують значні експортні доходи і навіть попри триваючу війну експорт зброї в 2023 році досяг рекордного рівня і продовжує зростає щороку [4]. Водночас державна підтримка інноваційних кластерів, таких як «Силіконова долина» у Тель-Авіві, сприяє розвитку стартапів і залученню іноземних інвестицій. Гнучкість ринку праці також відіграє важливу роль: програми перепідготовки допомагають ветеранам війни інтегруватися до цивільного сектору, забезпечуючи стабільність зайнятості.

Одним із ключових економічних агентів, що відіграють роль стабілізуючого фактору відновлення після важких періодів, є Центральний банк Ізраїлю. Створений у 1954 році, він змінював свою політику валютного курсу відповідно до зовнішньоекономічної ситуації та внутрішніх економічних викликів. Після переходу до вільного курсоутворення в 1974 році Ізраїль зіткнувся з високою інфляцією, яка в середині 1970-х років досягла 100 % на рік, а в 1980-х роках — 250 % [2]. Перманентні воєнні конфлікти вимагали від Ізраїлю здійснювати постійне монетарне фінансування економіки. Перехід до вільного курсоутворення в умовах постійного фіскального дефіциту не зміг забезпечити стабілізацію обмінного курсу на ринковому рівні, що поступово дестабілізувало ізраїльську економіку та в решті решт закінчилось фінансовою кризою. Однак, незважаючи на високі темпи інфляції та девальвації, реальний та номінальний ВВП Ізраїлю зростали впродовж усіх кризових років, зокрема через державні видатки, рівень яких перевищував 75 % ВВП. [2] Через потужне фіскальне фінансування економіка Ізраїлю була вкрай «перегрітою»: державні видатки стимулювали ВВП, а ВВП стимулював інфляцію. Тоді, у 1985 році Ізраїль запровадив програму стабілізації, яка передбачала: фіксацію обмінного курсу до долара США, зниження рівня державних видатків і збільшення незалежності центрального банку. Паралельно з цим уряд стимулював розбудову інноваційного потенціалу економіки через розвиток венчурного капіталу та підтримки технологічних стартапів. Ця стратегія дозволила Ізраїлю стати одним із найбільших у світі центрів інновацій, а також утримувати високі темпи економічного зростання, навіть в умовах постійних військових загроз [2].

Звичайно, ситуація в сучасній Україні має свої відмінності. ВВП дуже поволі повертається до свого довоєнного рівня; рівень безробіття в 2022 році досяг позначки в 30 % ([3]) і за офіційними даними у 2024 році знизився майже вдвічі (на нашу думку, це не скільки позитивний сигнал, скільки результат небажання населення ставати на облік у центрі зайнятості); основні драйвери інфляції не пов'язані з додатковим попитом, як це було в Ізраїлі, а зростають через витрати на війну та зовнішні фінансові труднощі; ключова ставка не має суттєвого впливу на інфляцію. Проте, одним із важливих уроків був імplementований у національну монетарну політику: контроль обмінного курсу, який не розганяє інфляцію.

Ще один важливий урок для України — узгодженість процентних ставок державних заборгованостей, темпів зростання реального ВВП і ставок кредитування бізнесу. У період з 1986 по 1989 рік в Ізраїлі ставки державних позик становили 2,5 % річних, при цьому реальний ВВП зростав у середньому на 3,7 % щорічно. Це дозволяло уряду ефективно здійснювати реформи, створювати стимули для бізнесу, надавати пільгові кредити стратегічно важливим галузям економіки і водночас зберігати стійкість державних фінансів. Водночас реальні процентні ставки банківських кредитів для бізнесу становили близько 30 % річних [2].

Критично важливим кроком підтримки реального сектора економіки можна вважати бюджетні програми компенсацій бізнесу за втрачені доходи, причому на перших етапах війни в найкоротші терміни. Це дозволяє зберегти важливі виробничі потужності і не дозволяє економіці зупинитись. Ізраїль також застосовував схожі механізми під час останнього загострення, що дозволило країні зберегти ключові підприємства.

Найголовнішим уроком для України, на нашу думку, є те, що пріоритетом у часи війни є не стільки боротьба з інфляцією, скільки збереження робочих місць. Як показує досвід Ізраїлю, під час війни та економічних труднощів саме збереження зайнятості є критично важливим для

забезпечення стійкості економіки. [5] В Україні війна вже призвела до гендерних трансформацій професій, поглибила дефіцит робочої сили, і в поєднанні з наявною демографічною кризою актуалізували питання перебудови ринку праці.

З огляду на результати проведених досліджень, першочерговими заходами для України, окрім збалансованої монетарної та фінансової політики, вираженого політичного та дипломатичного управління, мають бути заходи, спрямовані на розвиток людського капіталу і підтримку економічної активності населення: залучення робочої сили, підтримка постраждалого бізнесу та створення сприятливих умов для його відновлення та релокації: спрощення адміністративних процедур, доступність освітніх послуг для здобуття потрібних навичок зміни/оновлення кваліфікації, зниження корупційних ризиків. Стимулювання підприємств до збереження та прирощення виробничих потужностей має стати одним із основних пріоритетів економічної політики на період війни. Лише комплексний підхід у подолання економічних і соціальних викликів може забезпечити відновлення стійкості економіки України як в умовах війни, так і повоєнного відновлення. Уроки міжнародного досвіду надають цінні орієнтири, які за належного їх осмислення та застосування здатні зміцнити українську економіку.

Література

1. World Economic Outlook (October 2024). *International Monetary Fund*.
2. Данилишин Б. Як досвід Ізраїлю може допомогти у відновленні економіки України. *РБК-Україна*. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/k-dosvid-izrayilyu-mozhe-domogti-vidnovlenni-1676462289.html>
3. Самойлюк М. Трекер економіки України під час війни. *Центр економічної стратегії*. URL: <https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/>
4. Seth J. Frantzman. Israel's defense sales top \$13B as 2023 becomes another record year. *Breaking Defense*. URL: <https://breakingdefense.com/2024/06/israels-defense-sales-top-13b-as-2023-becomes-another-record-year/>
5. Демографічна стратегія: чи є надія? *Ціна держави — проект CASE Україна*. URL: <https://cost.ua/demografichna-strategiya-chy-ye-nadiya/>

Красношапка Є.С.

здобувач PhD,

ДННУ «Академія фінансового управління»

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ БАНКІВ РОЗВИТКУ У КОНТЕКСТІ ВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ

Участь банків розвитку у міжнародній фінансовій допомозі є важливою складовою забезпечення стабільності та розвитку економік, які постраждали від різних кризових ситуацій, включаючи війни, природні катастрофи та економічні спади. Банки розвитку відіграють значну роль у наданні не лише фінансування, а й технічної, консультативної та організаційної підтримки.

Основними напрямками участі банків розвитку у міжнародній фінансовій допомозі можна вважати: фінансування відновлення та розвитку; забезпечення технічної допомоги та консультацій; формування механізмів публічно-приватного партнерства; гарантії та страхування; відновлення соціальних секторів; впровадження інноваційних фінансових інструментів; формування довгострокових стратегій відновлення; залучення міжнародних донорів і фінансових ресурсів; відновлення фінансового сектору.

У рамках фінансування відновлення та розвитку банки розвитку надають пільгові кредити країнам, які потребують фінансування для відновлення після криз, війни чи стихійних лих. Це можуть бути як довгострокові позики, так і кредити на сприятливих умовах для стимулювання відновлення інфраструктури, соціальних та економічних систем. Наприклад, МБРР надає країнам, які перебувають у складних економічних умовах або постраждали від